

Skaitymo skatinimo programų rezultatų ir poveikio vertinimas

Laura Lukoševičiūtė

*Vilniaus universitetas, Kauno fakultetas,
Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos institutas
Muitinės g. 8, LT-44280, Kaunas*

Audronė Rimkutė

*Vilniaus universitetas, Kauno fakultetas,
Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos institutas
Muitinės g. 8, LT-44280, Kaunas*

<https://doi.org/10.5755/j01.ppaa.22.1.31582>

Anotacija. Pastaraisiais dešimtmečiais nacionalinės skaitymo skatinimo programos daugelyje išvysčiusių šalių tapo ypač aktualia švietimo ir kultūros politikos užduotimi, kurios sprendimu tikimasi prisidėti prie socialinės sanglaudos, gyventojų informacinio raštingumo, pilietiškumo ir kritinio mąstymo ugdymo. Augant šių programų populiarumui, daugėja ir tyrimų apie jų rezultatus bei poveikį, kuriais siekiama tiek sukurti tinkamą šių programų vertinimo metodologiją, tiek ir gauti duomenų, leidžiančių tobulinti jų priemones. Lietuvoje skaitymo skatinimo programos organizuojamos nuo 2006 m., tačiau sisteminis jų rezultatų ir poveikio vertinimas nėra atliekamas, tad nėra ir duomenų, ar šios programos pasiekia savo tikslą, kokie jų rezultatai ir poveikis. Šio straipsnio tikslas – aptarti kultūros projektų vertinimo principų taikymo skaitymo skatinimo programoms ypatumus, pristatyti jų vertinimo konceptualinį modelį bei pagal jį atlikto Lietuvoje vykdomos skaitymo skatinimo priemonės „Vasara su knyga“ tyrimo rezultatus. „Vasara su knyga“ yra didžiausių dalyvių skaičių pritraukianti skaitymo skatinimo priemonė Lietuvoje, galinti turėti žymų poveikį skaitymo populiarumui. Tyrimo metu buvo atlikta kokybinė priemonės dokumentų analizė, priemonės metu perskaitytų knygų kiekybinė bei kokybinė analizės, ir kiekybinė dalyvių apklausa. Dokumentų analizė buvo atliekama siekiant įvertinti priemonę tinkamumo kriterijumi, nusakančiu priemonės ir tų problemų, kurioms spręsti jinau inicijuota, santykį. Analizė parodė, kad skaitymo skatinimo programoje pateiktas skaitymo situacijos Lietuvoje aprašymas akcentuoja tiek skaitančiųjų kiekio, tiek ir skaitymo kokybės mažėjimą, tačiau „Vasara su knyga“ yra nukreipta tik į skaitančių žmonių skaičiaus didinimą, nekeliant su skaitymo kokybe susijusių uždavinių. Šią išvadą taip pat patvirtina priemonės metu perskaitytų ir užregistruotų knygų pavadinimų ir autorių kiekybinė bei kokybinė analizės. „Vasara su knyga“ dalyvių apklausa buvo atliekama siekiant įvertinti šią priemonę efektyvumo kriterijumi, kuris apibrėžiamas kaip priemonei iškeltų tikslų ir pasiektų rezultatų santykis. Ministerijos programoje „Vasara su knyga“ pristatoma kaip priemonė neskaitantiems ir mažai skaitantiems visuomenės nariams, tačiau apklausa parodė, kad priemonė populiarsnė tarp daug skaitančių žmonių, apibrėžiant juos pagal Lietuvoje perskaitomų knygų vidurkį, negu tarp mažai ar visai neskaitančių.

Raktažodžiai: skaitymo skatinimas; kultūros programų vertinimas; kultūros poveikis; bibliotekų valdymas; kultūros politika

Keywords: Reading promotion; evaluation of cultural programmes; impact of culture; library management; cultural policy

Įvadas

Valstybės finansuojamų kultūros ir meno projektų rezultatų ir poveikio vertinimas tapo įprasta praktika kultūros politikoje 20 a. pabaigoje. Tai siejama su naujomis kultūros politikos paradigmomis – kultūrine demokratija (angl. cultural democracy) ir kultūrine ekonomika (angl. cultural economy) – kurios daugumoje išsivysčiusių pasaulio šalių tuomet pakeitė ar papildė iki tol vyravusias kultūros kokybės (angl. excellence) ir kultūros demokratizacijos (angl. democratisation of culture) paradigmas (Evrard, 1997; Mulcahy, 2006; Bonet ir Negrier, 2018). Kultūrinės demokratijos paradigma postuluoja dalyvavimo kultūroje ir jos socialinio poveikio reikšmę – kultūra čia suvokiama kaip įvairių socialinių grupių tapatybės ir saviraiškos pagrindas, kuris nuolat palaikomas ir iš naujo kuriamas per įvairias bendruomenines praktikas. Ekonominėi paradigmai, tuo tarpu, būdinga pabrėžti kultūros produktų ir paslaugų indėlį į miesto, regiono ar šalies ūkį, t. y. ekonominį kultūros poveikį, ir tikėtis ekonominės gražos iš finansavimo, suteikto kultūros kūrimo ir sklaidos organizacijoms, reikalauti apskaičiuojamų jų veiklos rezultatų bei naudos įrodymų. Įrodomo socialinio ir ekonominio poveikio bei atitinkamų rezultatų reikalavimu šios paradigmos skiriasi nuo ankstesniųjų kultūros kokybės ir demokratizacijos paradigmų, kuriose teigiamas kultūros ir meno poveikis buvo laikomas iš anksto aiškiu ir savaimė suprantamu, o pagrindinis reikalavimas finansuojamoms programoms buvo kuo didesnio jų prieinamumo užtikrinimas.

Pirmieji sisteminiai kultūros programų poveikio tyrimai, reikalingi jų vertinimui, buvo atlikti 1994 – 1995 m. Australijoje (Williams, 1996) ir 1995 – 1996 m. Jungtinėje Karalystėje (Matarasso, 1997). Pastarojoje studijoje dalyvavimo meninėse veiklose poveikis buvo suskirstytas į šešias kategorijas: įtaka dalyvių asmeniniam tobulėjimui, įnašas į socialinę sanglaudą, bendruomenių stiprinimas, vietos įvaizdžio ir tapatybės kūrimas, dalyvių kūrybingumo ir vaizduotės skatinimas, sveikatos ir gerovės kėlimas. Pagrindinis metodas, naudotas poveikio identifikavimui buvo dalyvių apklausa, klausiant jų faktinių klausimų apie dalyvavimą meninėse veiklose bei nuomonės klausimų apie savo žinių, gebėjimų, socialinės situacijos, gerovės ir pan. pokyčius po dalyvavimo. Tyrimo autoriai teigė įrodę pozityvų dalyvavimo meninėse veiklose poveikį visoms nurodytoms šešioms sritims, tačiau studijos rezultatai, joje naudota metodika ir „socialinio poveikio“ sąvokos konceptualizacija sulaukė nemažai kritikos (Belfiore, 2002; Merli, 2002; Selwood, 2002). Visgi, su laiku studija buvo pradėta vertinti teigiamai jau vien dėl to, kad tai buvo pirmas bandymas „*įžengti į iki tol netyrinėtą teritoriją*“ (Belfiore, 2006, p. 27).

Analogiškų tyrimų kiekis ir aktualumas Europos sąjungos šalyse išaugo po 2007 m., atsiradus galimybei kultūros organizacijoms dalyvauti ES struktūrinių fondų programose. Šie tyrimai tapo įrankiu įrodinėjant projektų sėkmę ir siekiant pastovaus kultūros programų finansavimo. Filosofines diskusijas, ką galima laikyti kultūros poveikiu ir kaip jį vertinti (Belfiore ir Bennet, 2010; Berube, 2003; Caust, 2003; Galloway, 2009) papildė „operacionalizuoti“ konkrečių kultūros ir meno projektų poveikio apibrėžimai bei jo vertinimai, atlikti vadovaujantis Europos komisijos ir kitų tarptautinių organizacijų parengtomis metodikomis (European Commission, 2006; European Commission, 2013; EVALSED, 2013; OECD, 2009)¹. Šiose metodikose viešųjų intervencijų poveikį siūloma atskirti nuo jų metu sukurtų produktų ir rezultatų. Projektų metu sukuriami produktai (angl. outputs) – tai apčiuopiami ir suskaičiuojami dalykai (pvz. renginiai, leidiniai, meniniai kūriniai), kurių sukūrimui skiriami atitinkami išteklių (angl. inputs). Produktai nėra savaiminis projektų tikslas – tai priemonė pasiekti rezultatus (angl. outcomes), kurie apibrėžiami kaip tam tikra įtaka tikslinei grupei, pvz. jos gyvenimo kokybės, tapatybės, kompetencijų, ir pan. pokyčiai. Ilgam laikotarpiui išliekantys programos rezultatai, išeinantys už tikslinės grupės ribų, vadinami poveikiu (angl. impact). Dar kitaip poveikis gali būti apibūdintas kaip pokytis visuomenėje, intervencijos dėka pasiektas ilguoju laikotarpiu (European Commission, 2006, p. 5).

¹ Šis poslinkis diskusijose apie kultūros poveikį dažnai yra kritikuojamas kaip kultūros instrumentalizacija (Gray, 2007; Belfiore, 2015), kuri silpnina kultūros sektorių ir pajungia jį ekonominiams ir socialiniams tikslams. Neneigiant šių argumentų svarumo verta pažymėti, kad šiuolaikinę kultūros politiką labai sunku įsivaizduoti be atskaitomybės už valstybės skiriamą finansavimą ir rasti tinkamus valstybės išteklių skirstymo kriterijus yra vienas sunkiausių uždavinių ne tik kultūros, bet ir mokslo, sporto, sveikatos apsaugos ir kt. viešosios politikos srityse.

Projekto metu sunaudoti ištekliai, sukurti produktai, pasiekti rezultatai bei poveikis yra projekto vertinimo rodikliai, o pats vertinimas (angl. evaluation) apibrėžiamas kaip sistemingas ir objektyvus vykstančio ar pasibaigusio projekto, programos ar priemonės planavimo (angl. design), įgyvendinimo ir rezultatų įvertinimas, kurio tikslas yra „nustatyti jo uždavinių tinkamumą (angl. relevance) ir jų pasiekimą, įgyvendinimo našumą (angl. efficiency), efektyvumą (angl. effectiveness), poveikį (angl. impact) ir tvarumą (angl. sustainability)“ (OECD, 2010, p. 21). Tinkamumas vertinimo metodikos kontekste apibrėžiamas kaip projekto uždavinių atitiktis toms socialinėms problemoms, kurias jis siekia išspręsti, ar tiems visuomenės poreikiams, kuriuos jis siekia patenkinti. Našumas – tai projekto indėlių (lėšų, laiko ir pan.) santykis su produktais. Efektyvumas – tai santykis tarp to, kas suplanuota, ir to, kas realiai pasiekta, kitaip tariant, atitiktis tarp suplanuotų projekto rezultatų ir realiai pasiektų rezultatų. Tvarumas reiškia projekto rezultatų išliekamumą laike pasibaigus jo finansavimui (EVALSED, 2013, p. 34–35).

Praėjus daugiau nei dešimtmečiui po šių metodikų sukūrimo, jų pritaikymas konkrečioms kultūroms programoms ir projektams tebelieka iššūkiu tiek dėl šių programų unikalumo ir iš jo išplaukiančio poreikio kas kart naujai konceptualizuoti rezultatus ir poveikį, tiek dėl sudėtingos jų tyrimo metodikos, reikalaujančios „minkštųjų“, kokybinių metodų taikymo. Šio straipsnio tikslas – aptarti bendrų projektų vertinimo principų taikymo skaitymo skatinimo programoms ypatumus, pristatyti jų vertinimo konceptualinį modelį bei pagal jį atlikto Lietuvoje vykdomos skaitymo skatinimo priemonės „Vasara su knyga“ tyrimo rezultatus.

Skaitymo skatinimo programų vertinimas

Vieną pirmųjų skaitymo skatinimo programų (toliau – SSP) vertinimo planų 2004 m. sukūrė ir praktiškai išbandė anglų mokslininkai Greenwood ir Davies (2004), vertinę Anglijoje vykdytą SSP projektą „Books Connect“. Projektą sudarė 13 tarpsritinių renginių, kurie vyko JK Rytų Midlendo regione. Renginiai apėmė įvairias meno formas, vietas ir partnerystes, taip pat seminarus, parodas ir pasirodymus. Projektu buvo siekiama „*padidinti knygų ir skaitymo įkvėptų kūrybinių veiklų prieinamumą įvairiose regiono įstaigose; plėtoti naują ir tvarią partnerystę tarp bibliotekų, muziejų, archyvų ir meno organizacijų; naudoti partnerystę bendruomenės vystymuisi ir sanglaudos stiprinimui, skatinant individus ir grupes dalintis kultūrine patirtimi; atrasti naujus kūrybinės veiklos poveikio dalyviams vertinimo būdus*“ (Dodd ir kt., 2004, p. 11). Projekto vertinimo „įrankių rinkinį“ sudarė renginių dalyvių apklausos klausimynai, interviu gairės, šablonai, skirti surinkti koordinatorių atsiliepimus, taip pat dalyvavusių menininkų ir kitų partnerių ataskaitos. Surinkti duomenys buvo vertinami atsižvelgiant į iš anksto nustatytus kiekybinius ir kokybinius rodiklius. Kiekybiniai rodikliai – tai pritraukta auditorija (žiūrovai ir dalyviai), į projektą įsitraukusių menininkų ir jų darbo valandų skaičius, renginių ir jų lankymo dienų skaičius, užsakytų naujų meno kūrinių skaičius, mokymai personalui ir dalyviams. Kokybiniai rodikliai – tai projekto įtaka dalyvių asmeniniam tobulėjimui (du trečdaliai dalyvių teigė, kad projektas pakeitė jų nuostatas skaitymo atžvilgiu ir kad ateityje jie skaitysią daugiau), socialiniam įtraukimui (projekto auditorija pasižymėjo įvairove, 6 proc. dalyvių priklausė etninės mažumoms), naujų įgūdžių įgijimui (personalas ir dalyviai teigė įgiję naujų įgūdžių). Remiantis auditorijos apklausa projektas buvo įvertintas kaip tvarus, nes dauguma dalyvių išreiškė didelį susidomėjimą ir norą dalyvauti panašiuose renginiuose ateityje (Greenwood ir Davies 2004, p. 110). Šių kokybinių duomenų surinkimą ir atitinkamų „minkštųjų“ rezultatų identifikavimą tyrimo autoriai nurodė kaip didžiausią vertinimo iššūkį.

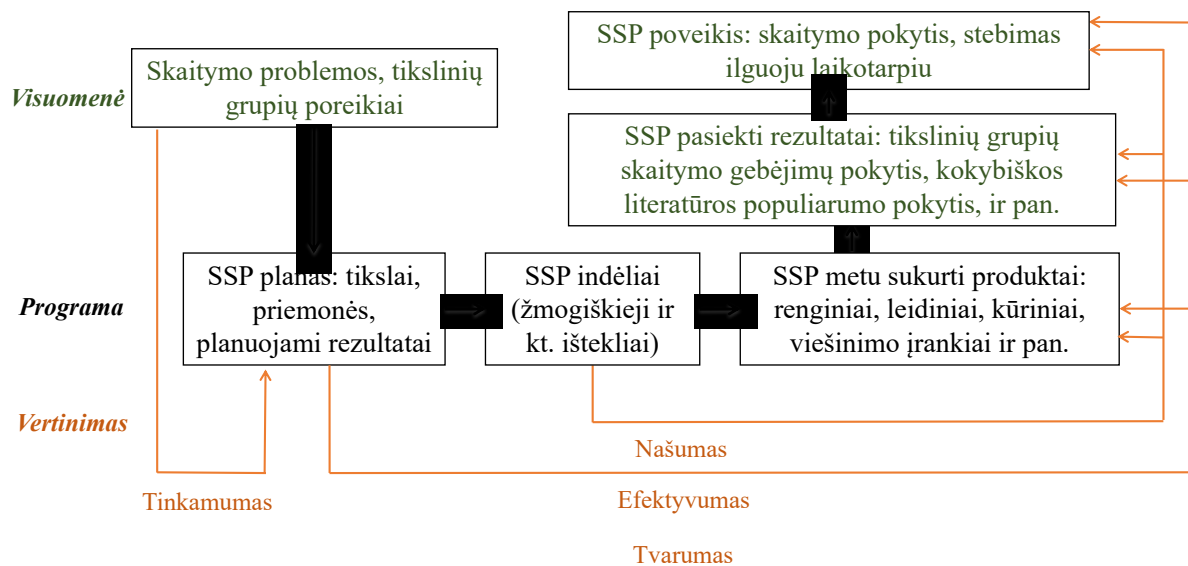
Mišrių (kiekybinių ir kokybinių metodų) taikymo būtinybę vertinant skaitymo skatinimo programų rezultatus pabrėžia ir portugalų mokslininkai, vykdę Portugalijos nacionalinės skaitymo skatinimo programos vertinimą, kurios tikslas buvo „*didinti Portugalijos gyventojų raštingumo lygį ir tobulinti skaitymo įpročius*“ (da Costa ir kt., 2013, p. 1). Šiame tyrime kokybiniai duomenys buvo naudojami identifikuojant ir analizuojant programos rezultatus bei poveikį, kuris buvo apibrėžtas kaip tarpinių tikslinių grupių (mokytojų, bibliotekininkų, švietimo ir sveikatos sistemos profesionalų) skaitymo skatinimo praktikų intensyvinimas bei tobulinimas, ir kaip galutinių tikslinių grupių (vaikų ir jaunimo, jų tėvų, bendrai suaugusiųjų) požiūrio į skaitymą kaita, skaitymo intensyvinimas ir skaitymo įgūdžių tobulinimas (da Costa ir kt., 2013, p. 6). Šie duomenys buvo renkami interviu

metodu, juo buvo siekiama išsiaiškinti įvairių skaitymo programos dalyvių patirtį ir dalyvavimo skaitymo skatinimo veiklose įtaką jų skaitymo įpročiams.

Ilgalaikiam poveikiui moksleivių tikslinėms grupėms vertinti tiek Portugalijos, tiek ir kitų šalių nacionalinėse SSP (EACEA, 2011; Ehgartner ir kt., 2016; Garbe ir kt., 2016; OECD, 2021), naudojami tarptautinių tyrimų duomenys. Moksleiviams skirtos priemonės siejamos su EBPO periodiškai vykdoma Tarptautine mokinių vertinimo programa (angl. PISA – Programme for International Student Assessment), kurios metu tiriami penkiolikos metų moksleivių skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų gebėjimai, ir Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos organizuojamu PIRLS (angl. Progress in International Reading Literacy Study) ketvirtokų tyrimu. Visgi, šie tyrimai nerodo priežastinio ryšio tarp SSP ir skaitymo gebėjimų pokyčio, nes pastarąjį gali sąlygoti daug kitų veiksnių. Todėl kai kurios šalys pasitelkia savo nacionalinius įrankius, įvairias rezultatų stebėjimo ir monitoringo sistemas, apimančias visą su skaitymu susijusių institucijų tinklą ir visas SSP priemones (Langendonk ir Broekhof, 2017) arba įtraukia universitetų mokslininkus atlikti atskirų priemonių tyrimus (Medwell ir Wray, 2011; Vanobbergen ir kt., 2009).

Apibendrinant SSP vertinimui taikomą metodiką svarbu pabrėžti tai, kad pagrindinis SSP rezultatų tyrimo sunkumas yra „minkštųjų“ skaitymo tikslų, tokių kaip skaitymo kokybės, dalyvių skaitymo gebėjimų ar įpročių tobulinimas, pasiekimo nustatymas. Iš dalies apie juos galima spręsti iš kiekybinių rezultatų, tokių kaip išaugę skaitytojų srautai bibliotekose ar išduodamų knygų skaičius, kurie yra lengvai apibrėžiami ir pamatuojami. Vis dėlto, kokybiniai rezultatai sudaro skaitymo skatinimo programų *raison d'être*, nes vien tik skaitymo kiekybės išaugimas nebūtinai rodo jo kokybės augimą, jeigu kokybė yra apibrėžiama kaip sudėtingesnės, geresnės kalbos išmanymo, didesnio susikaupimo reikalaujančios literatūros skaitymas. Išreiškiant šias įžvalgas kultūros projektų vertinimo metodikos terminais, SSP siekiami rezultatai turėtų būti apibrėžti tiek kiekybiškai, pvz. kaip dalyvių iš tikslinių grupių skaičius, tiek ir kokybiškai, pvz., kaip meniškai vertingos ar edukacinės literatūros populiarumo augimas, ar kaip tikslinės grupės skaitymo gebėjimų tobulėjimas. Šių rezultatų gali būti siekiama kuriant tam tikrus produktus ir paslaugas, t. y. organizuojant renginius, susitikimus, leidžiant leidinius, kuriant interneto svetaines ir pan. Pasiekti rezultatai – tai realiai programoje dalyvavusių žmonių skaičius ir atitinkamai apibrėžtos skaitymo kokybės pokytis. Skaitymo skatinimo priemonių poveikis tuo tarpu, gali būti apibrėžiamas kaip ilguoju laikotarpiu pasiektas kiekybinis pokytis, pvz. bendrai išaugęs skaitymo populiarumas, kurį galėtų rodyti bibliotekų lankomumo, knygų pardavimų, vidutiniškai per metus perskaitytų knygų kiekis, tenkantis vienam gyventojui. Kokybinį pokytį rodytų meniškai ar edukaciniu požiūriu vertingų knygų dalies didėjimas ar mažėjimas imamų iš bibliotekos ar perkamų knygų skaičiuje, taip pat vaikų, moksleivių ir suaugusių skaitymo gebėjimų reguliarių tyrimų ir monitoringo rezultatai.

Kalbant apie SSP vertinimo terminus, jie galėtų būti tokie patys, kaip ir visų kitų socialinių intervencijų vertinimo programų. SSP gali būti įvertinta kaip tinkama, jeigu jos planas ir siekiami rezultatai atitinka tas problemas, kurių sprendimui ji inicijuota. Kitaip tariant, tinkamumas apibūdina skaitymo situacijos visuomenėje, esamų problemų, tikslinių grupių poreikių ir programos turinio santykį. Įvertinimas „efektyvi“ taikomas skaitymo skatinimo programai, jeigu jos pasiekti rezultatai atitinka tuos, kurie buvo suplanuoti. Tai santykis tarp programos tikslų ir sukurtų produktų, pasiektų rezultatų bei poveikio. Galiausiai, skaitymo skatinimo programa yra tvari, jeigu jos sukurti produktai ir pasiekti rezultatai išlieka laike, pasibaigus jos finansavimui, kitaip tariant, išlaiko tęstinumą. Našumo (angl. efficiency) kriterijus, rodantis santykį tarp programai reikalingų indėlių ir sukurtų produktų, retai taikomas skaitymo skatinimo priemonėms ir programoms, kaip ir kultūros programoms bendrai, dėl jų siekiamų rezultatų ir poveikio unikalumo.

1 Pav. SSP eiga ir vertinimo terminai. Sudaryta

Šaltinis: sudaryta pagal EC 2006, EVALSED 2013.

Skaitymo skatinimo priemonės „Vasara su knyga“ rezultatai ir jų vertinimas

Populiariausia ir žinomiausia SSP priemonė Lietuvoje yra „Vasara su knyga“. Ši priemonė organizuojama kiekvieną vasarą nuo 2015 m. ir sulaukia nuolat augančio dalyvių skaičiaus. Jos metu vykstančias veiklas organizuoja Apskričių viešųjų bibliotekų asociacija, Lietuvos savivaldybių viešųjų bibliotekų asociacija ir LR kultūros ministerija. „Vasara su knyga“ trunka tris vasaros mėnesius, jos metu dalyviai turi perskaityti 5 knygas, atitinkančias suformuluotas užduotis ir užregistruoti jas specialioje svetainėje (<https://vasarasuknyga.lt/apie/>). Įveikę visas užduotis dalyviai dalyvauja loterijoje ir laimi rėmėjų įsteigtus prizus.

Šios skaitymo skatinimo priemonės tyrimas buvo atliktas 2021 m. vasarą, t. y. kai ji vyko šeštą kartą. Tyrimo tikslas buvo įvertinti „Vasarą su knyga“ tinkamumo, efektyvumo ir tvarumo terminais, pritaikant jai bendrą SSP vertinimo modelį. Šiam tikslui pasiekti buvo taikomi trys metodai: priemonės planavimo dokumentų analizė, dalyvių apklausa, ir „Vasara su knyga“ svetainėje užregistruotų perskaitytų knygų autorių bei pavadinimų kiekybinė ir kokybinė analizės. Dokumentų analize buvo siekiama išsiaiškinti, kokioms skaitymo problemoms spręsti ji yra inicijuota ir kokių rezultatų siekia. Apklausa buvo siekiama išsiaiškinti, ar ši skaitymo skatinimo priemonė pasiekė tikslinę auditoriją, taip pat surinkti duomenis apie dalyvių skaitymo įpročius ir nuomonę apie „Vasarą su knyga“. Kokybine ir kiekybine „Vasara su knyga“ svetainėje registruotų knygų analize buvo siekiama išsiaiškinti, ar priemonė pasiekia kokybinius skaitymo skatinimo tikslus.

Priemonės tikslas ir siejami rezultatai

2021 m. vykusi „Vasara su Knyga“ yra antrosios² Lietuvos nacionalinės skaitymo programos 2019-2024 metams dalis. Ši programa ir jos priemonių planas patvirtinti 2018 m. Programoje pateikiama esamos skaitymo situacijos analizė, kurioje teigiama, kad „per 2014–2017 m. laikotarpį išaugo šalies gyventojų, leidžiančių laisvalaikį internete, dalis. Knygų skaitymui iš visų laisvalaikio veiklų (televizijos žiūrėjimas, radijo klausymas, naudojimasis internetu) jie skiria mažiausiai laiko – net 43 proc. suaugusiųjų per savaitę neskiria laiko skaitymui (tuo tarpu televizijos nežiūri tik 5 proc.)“ (LR Kultūros ministerija 2018). Taip pat teigiama, kad „Pastaraisiais metais dėl informacinių technologijų stipriai pasikeitė aplinka, nulėmusi daugelio įpročių, tarp jų ir skaitymo, pokyčius:

² Pirmoji SSP Lietuvoje buvo organizuota 2006 – 2011 metais. Jos tikslas buvo „skatinti įvairaus amžiaus ir socialinių grupių gyventojus daugiau skaityti, gerinti jų skaitymo įgūdžius, taip pat kelti skaitymo prestižą“ (LR vyriausybė 2006). Programai pasibaigus, 2011 m. buvo atliktas programos vertinimas (atliko Sprinter tyrimai), kuris buvo pagrįstas dalyvavusių organizacijų atstovų nuomonės apklausa, kurie teigiamai įvertino tiek pačią programą, tiek savo pačių vykdytus projektus (Sprinter tyrimai 2011).

remiantis tarptautiniais tyrimais, skaitymo kiekybė ir jam skiriamas laikas nesumažėjo, tačiau kokybė iš esmės pasikeitė – nors skaitoma daug ir įvairiais formatais tekstų, tarp jų vis mažesnė dalis tenka vertingai ir susikaupti reikalaujančiai literatūrai“ (LR Kultūros ministerija 2018).

Skaitymo situacijos analizę pateiktą programoje, galima papildyti ir naujesniais duomenimis: 2020 m. atliktas „Gyventojų dalyvavimo kultūroje ir pasitenkinimo kultūros paslaugomis“ tyrimas rodo, kad knygų skaitymas tebėra mažiausiai populiarus palyginus su kitomis laisvalaikio veiklomis – laisvalaikio knygas skaito 69 proc. gyventojų, o televiziją žiūri 94 proc. (LKT 2020). Kita problema, kurią galima pastebėti lyginant 2014, 2017 ir 2020 m. atliktus gyventojų dalyvavimo kultūroje tyrimus (LR Kultūros ministerija 2014, 2017, LKT 2020) yra ta, kad nepaisant nuo 2006 m. vykdomų skaitymo skatinimo priemonių, skaitančių Lietuvos gyventojų demografinis profilis nekinta: knygas dažniau skaito moterys, asmenys, įgiję aukštąjį išsilavinimą, dirbantys darbą biure, gyventojai, priskiriami vidutinių ir aukštų pajamų kategorijai, didmiesčių gyventojai.

Atsižvelgiant į šią skaitymo situaciją, antrąją SSP siekiama „*didinti įvairaus amžiaus skaitytojų skaičių kuriant kūrybingų, kritiškai mąstančių, pilietiškai atsakingų, išsilavinusių, atvirų pasauliui, pamatines vertybes gerbiančių piliečių visuomenę*“ (LR Kultūros ministerija, 2018). Tikslui pasiekti formuluojami 4 uždaviniai, iš kurių vienas yra susijęs su skaitymo „infrastruktūra“ – „19.1. kurti, modernizuoti, palaikyti skaitymą skatinančią aplinką ir užtikrinti jos prieinamumą“, o kiti trys su tam tikromis visuomenės grupėmis: „19.2. ugdyti kultūros ir švietimo darbuotojų, kaip skaitymo skatinimo specialistų, įgūdžius ir kompetencijas 19.3. stiprinti mokinių skaitymo gebėjimus pasitelkiant kūrybišką literatūros populiarinimą, modernias skaitymo strategijas; 19.4. formuoti teigiamą požiūrį į skaitymą, sutelkti knygos industrijos dalyvius diegiant skaitymo kultūrą“ (LR Kultūros ministerija 2018).

„Vasara su knyga“ Lietuvos 2019–2021 m. SSP veiksmų plane pristatoma kaip viena iš pirmą uždavinį sprendžiančių priemonių, kuri skirta „*neskaitantiems ir (ar) mažai skaitantiems visuomenės nariams*“ (LR Kultūros ministerija, 2018). Tačiau „mažai skaitančių visuomenės narių“ sąvoka neapibrėžta, nenurodytas ir siektinas rezultatas – kiek (kokia dalis) neskaitančių ar mažai skaitančių žmonių turi dalyvauti priemonėje, kad ją būtų galima įvertinti kaip sėkmingą? Nėra aiškus ir priemonės vaidmuo bendro Lietuvos SSP tikslo kontekste: „*didinti įvairaus amžiaus skaitytojų skaičių kuriant kūrybingų, kritiškai mąstančių, pilietiškai atsakingų, išsilavinusių, atvirų pasauliui, pamatines vertybes gerbiančių piliečių visuomenę*“ (LR Kultūros ministerija 2018). Kadangi tai ne tik kiekybinis, bet ir edukacinis tikslas, jo siekiančios priemonės turėtų apimti „minkštuosius“ uždavinius, t. y. skaitymo kokybės didinimą, nes ne visų knygų skaitymas ugdo kūrybingumą, kritinį mąstymą, pilietinę atsakomybę ir t.t. Tuo tarpu „Vasarai su knyga“ keliamas tik neskaitančių ir mažai skaitančių auditorijos pasiekimo reikalavimas, turbūt darant prielaidą, kad bet kokių knygų skaitymas tarnauja nurodytam tikslui. Tokią prielaidą liudija ir priemonės dalyviams „Vasara su knyga“ svetainėje pateiktos užduotys: (1) perskaityk detektyvinę knygą, (2) perskaityk knygą, kurios pavadinimą sudaro ne mažiau kaip keturi žodžiai; (3) perskaityk literatūrine premija apdovanotą knygą; (4) perskaityk praėjusiame tūkstantmetyje išleistą knygą; (5) perskaityk linksmą knygą.

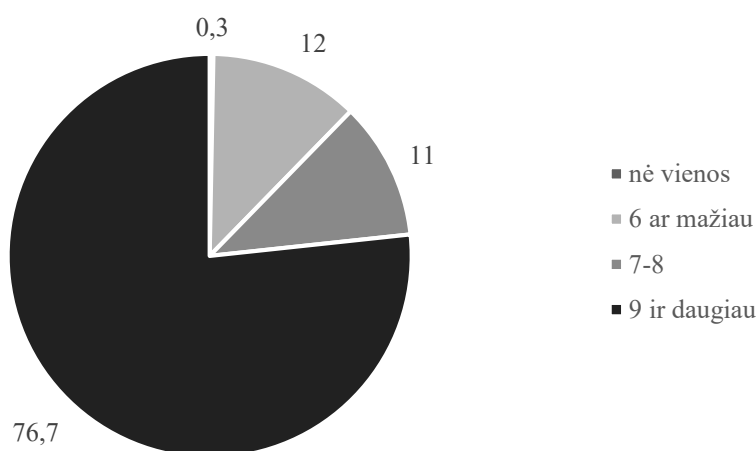
Taigi vertinant šiuos priemonės planavimo aspektus tinkamumo kriterijumi, rodančiu skaitymo situacijos ir priemonės tikslų bei plano santykį, galima teigti, kad priemonė yra nukreipta į skaitančių žmonių kiekio didinimą, jų pritraukimą į bibliotekas, nekeltant su skaitymo kokybe susijusių uždavinių, nors tokie uždaviniai galėtų būti integrali šios priemonės dalis.

Pasiekti rezultatai

Siekiant išsiaiškinti, ar priemonė pasiekė tikslinę grupę ir padarė įtaką šios grupės skaitymo įpročiams, buvo atlikta priemonės dalyvių apklausa. Apklausa buvo vykdoma priemonei baigiantis (nuo 2021 08 03 iki 2021 08 18), t.y. kai dauguma jos dalyvių jau buvo įveikę didžiąją dalį užduočių ir susipažinę su priemonės taisyklėmis. Nuorodos į apklausą buvo patalpintos „Vasara su knyga“ svetainėje, taip pat priemonės socialinių tinklų Facebook ir Instagram paskyrose, apskričių bibliotekų svetainėse, bibliotekų paskyrose socialiniame tinkle Facebook. Per dvi savaites klausimyną užpildė 493 respondentai, o užsiregistravusių į „Vasara su knyga“ dalyvių 2021 08 18 dieną buvo 21 416.

Taigi apklausos rezultatai galioja su 5 proc. paklaida ir 95 proc. tikimybe. Duomenys buvo analizuojami naudojant atviro kodo PSPP programą, aprašomosios statistikos funkcijas.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal dokumentų analizės rezultatus „Vasara su knyga“ skirta neskaitantiems ir (ar) mažai skaitantiems visuomenės nariams, pirmuoju apklausos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokiai skaitytojų kategorijai priklauso respondentai. Kadangi nei skaitymo skatinimo programoje, nei kituose priemonės dokumentuose nėra pateiktas „neskaitančių ar mažai skaitančių“ apibrėžimas, tyrime buvo laikomasi nuostatos, kad „mažai skaitantys“ gyventojai yra tie, kurie skaito mažiau knygų negu yra Lietuvos vidurkis, t. y. perskaito iki 6 knygų per metus, o neskaitantys – tie, kurie neperskaito nė vienos knygos per metus³. Vidutiniškai skaitantys – tai tie respondentai, kurie perskaito 7-8 knygas per metus, t.y. tiek, kiek yra Lietuvos gyventojų vidurkis. Daug skaitantys – tai tie respondentai, kurie perskaito 9 knygas ir daugiau. Pagal atsakymą į pirmą anketos klausimą „kiek knygų Jūs vidutiniškai perskaitote per metus (laisvalaikiu)?“ respondentai pasiskirstė taip: daug skaitantys (375 respondentai, 76 proc.), vidutiniškai skaitantys (57 respondentai, 11,5 proc.), mažai skaitantys (59 respondentai, 12 proc.) ir neskaitantys (2 respondentai).

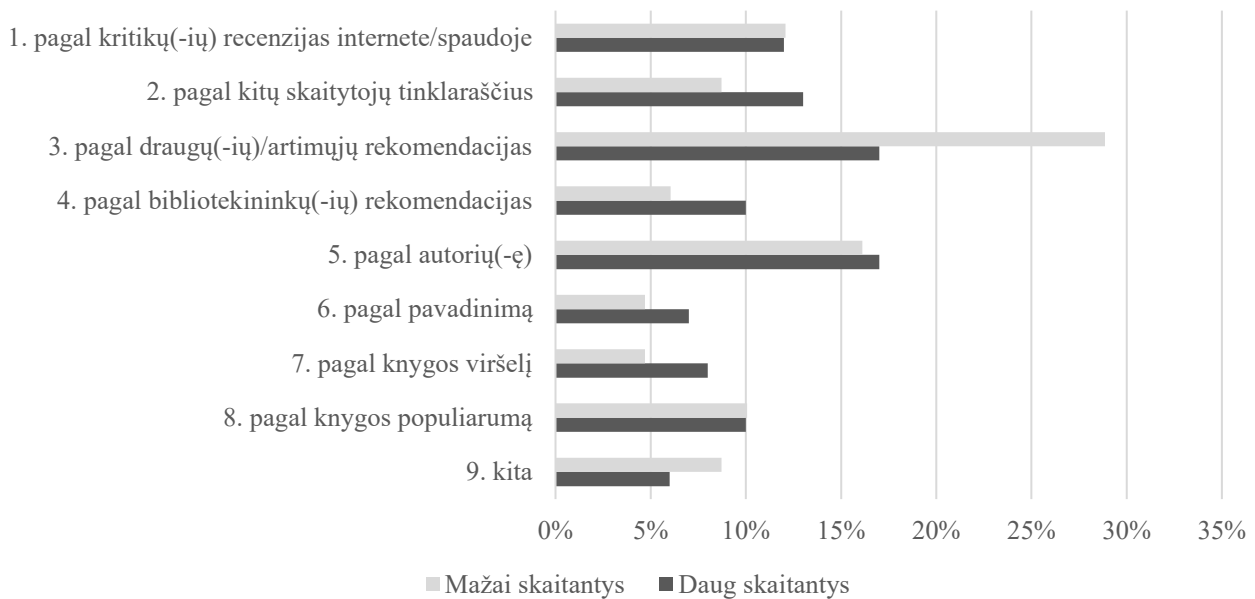

2 Pav. Apklausos dalyvių pasiskirstymas pagal per metus perskaitytų knygų skaičių (N sudaro 493)

Šaltinis: sudaryta autorių.

Antruoju ir trečiuoju klausimais buvo siekiama išsiaiškinti, kodėl respondentai neskaito, o jeigu skaito, kaip pasirenka skaitomas knygas. Kadangi tik du respondentai nurodė per metus neperskaitantys nė vienos knygos, jų atsakymai nėra informatyvūs. Tarp mažai skaitančių respondentų, populiariausias skaitomų knygų pasirinkimo būdas yra „pagal draugų ir artimųjų rekomendacijas“, šio atsakymo pasirinkimai sudaro 29 proc. visų pasirinkimų. Tuo tarpu daug ir vidutiniškai skaitančių kategorijose, kurios toliau buvo analizuojamos kartu, šio atsakymo pasirinkimai sudaro 17 proc. ir lygiai tiek pat kartų žymėtas atsakymas „pagal autorių“. Mažai skaitančių kategorijoje atsakymas „pagal autorių“ yra antroje vietoje, jo pasirinkimai sudaro 16 proc. Trečią vietą mažai skaitančiųjų grupėje užėmė atsakymas „pagal kritikų(ių) recenzijas“, o daug skaitančiųjų – pagal kitų skaitytojų tinklaraščius. Taigi galima teigti, kad abiejose respondentų kategorijose pirmi du populiariausi atsakymai sutampa – draugų rekomendacijos ir autorius, tačiau daug skaitantys respondentai labiau domisi kitų skaitytojų tinklaraščiais, o mažai skaitantieji – kritikų recenzijomis. Į bibliotekinių rekomendacijas taip pat daugiau dėmesio kreipia daug skaitantys respondentai (10 ir 6 proc. atitinkamai).

³ Remiantis 2020 m. atlikto tyrimo „Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis 2020 m.“ duomenimis, vidutiniškai Lietuvos gyventojai perskaito 7-8 knygas per metus (LKT, 2020, p. 168).

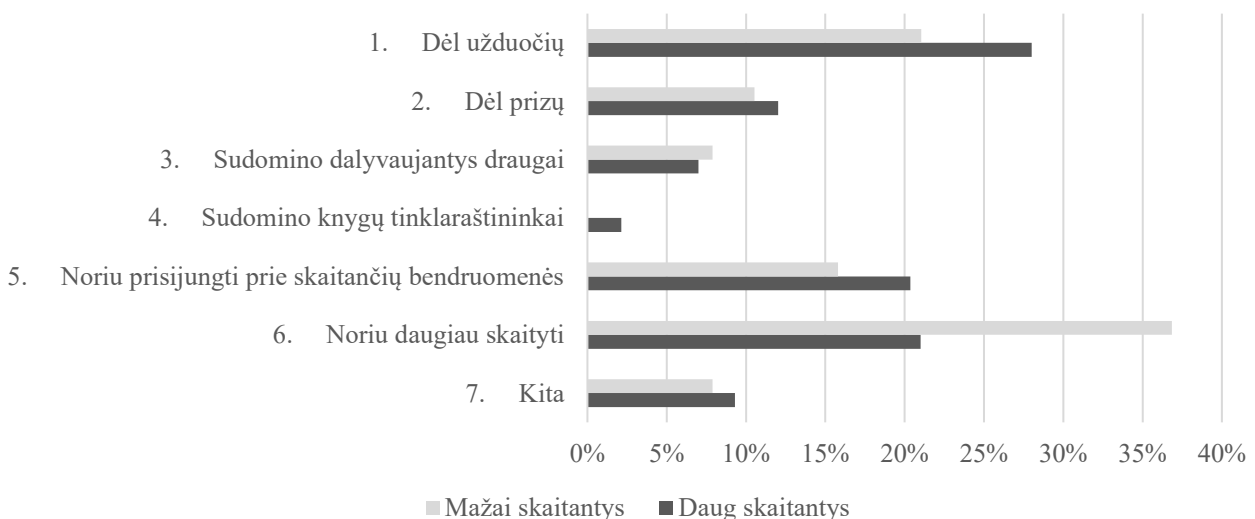

3 Pav. *Daug ir mažai skaitančių respondentų knygų pasirinkimo būdai*

Šaltinis: sudaryta autorių.

Apibendrinant šiuos atsakymus galima daryti išvadą, kad SSP metu siekiant kokybinių skaitymo skatinimo tikslų, t. y. populiarinti meniniu ir edukaciniu požiūriu vertingas knygas, vertėtų didinti jų autorių žinomumą ir tam pasitelkti literatūros kritikus, tinklaraštininkus ir bibliotekininkus. Vis dėlto, kadangi mažai skaitantys respondentai labiausiai yra linkę pasikliauti draugų ir artimųjų rekomendacijomis, pagrindinis iššūkis siekiant aukštesnės skaitymo kokybės yra mažai skaitančių žmonių knygų pasirinkimo būdų diversifikacija, kuri galėtų būti viena iš būsimų SSP priemonių užduočių.

Kitas anketos klausimų blokas buvo skirtas išsiaiškinti, kiek respondentų dalyvavo priemonėje „Vasara su knyga“, kodėl dalyvavo ar nedalyvavo, ir kelintą kartą dalyvavo.

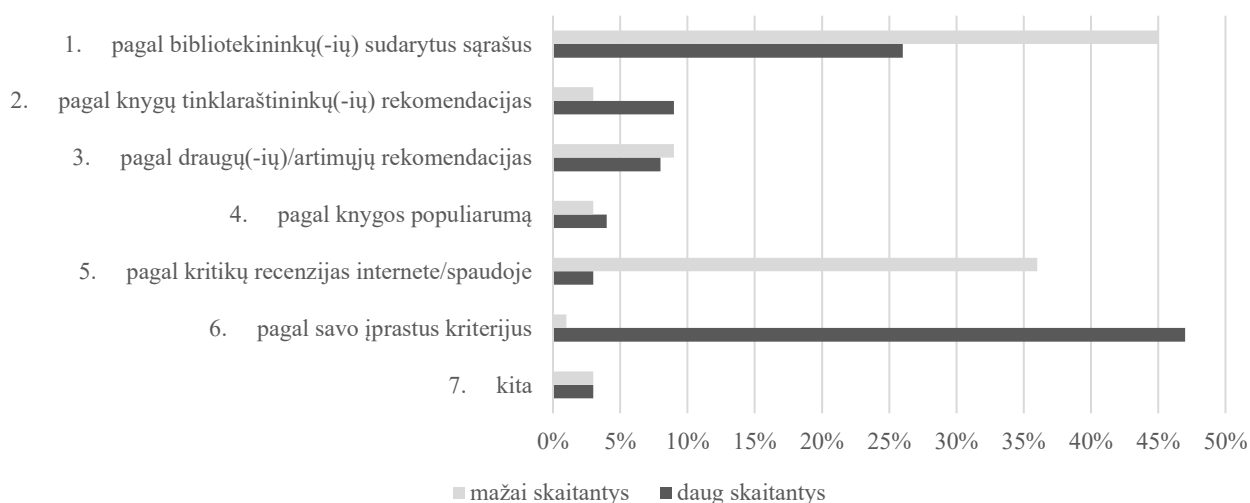
4 Pav. *Daug ir mažai skaitančių respondentų dalyvavimo „Vasaroje su knyga“ motyvai*

Šaltinis: sudaryta autorių.

Teigiamai į klausimą apie dalyvavimą atsakė 337 respondentai: iš daug ir vidutiniškai skaitančių kategorijų, kurios toliau buvo analizuojamos kartu, „Vasara su knyga“ dalyvavo 315 respondentų, o iš mažai ir visai neskaitančių – 22 respondentai. 35 proc. respondentų nurodė

dalyvaujantys pirmą kartą, 26 ir 23 proc. – antrą ir trečią, likusieji dalyvavo jau ketvirtą, penktą ir šeštą kartą. Taigi, 65 proc. respondentų dalyvauja priemonėje nebe pirmą kartą, kas rodo priemonės populiarumą ir tęstinumą. Kaip pagrindines nedalyvavimo priežastis respondentai nurodė „nesudomino užduotys“ (9 proc.), „trūko informacijos“ (37 proc.), ir „kita“ (54 proc.). Populiariausi dalyvavimo „Vasara su knyga“ motyvai buvo „dėl užduočių“ (daug skaitančiųjų kategorijoje 28 proc.) ir „noriu daugiau skaityti“ (mažai skaitančiųjų kategorijoje 37 proc.). Antras pagal populiarumą pasirinkimas abiejose kategorijose buvo „noriu prisijungti prie skaitančiųjų bendruomenės“ (20 ir 16 proc.). Tokie atsakymų pasirinkimai leidžia teigti, kad mažai skaitantiems respondentams „Vasara su knyga“ yra akstinas skaityti daugiau, ir kad šios priemonės metu socialiniuose tinkluose susibūrianti bendruomenė yra svarbus jos patrauklumo veiksnys.

Kadangi „Vasara su knyga“ organizatoriai sudarinėjo specialius rekomenduojamų knygų sąrašus kiekvienai priemonės užduočiai, apklausoje buvo klausimai, kaip respondentai rinkosi knygas užduotims.

5 Pav. Daug ir mažai skaitančių respondentų dalyvavimo „Vasaroje su knyga“ motyvai

Šaltinis: sudaryta autorių.

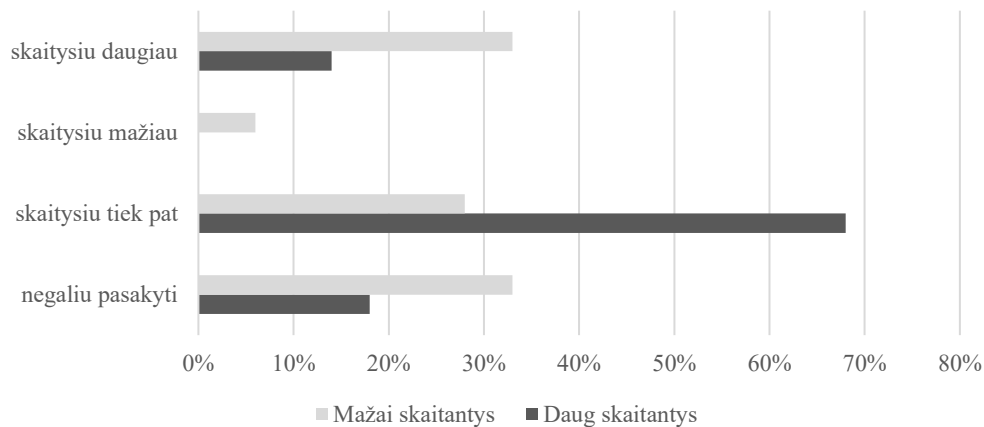
Populiariausias daug skaitančiųjų knygų pasirinkimo būdas „Vasara su knyga“ užduotims spręsti buvo „pagal savo įprastus kriterijus“, šio atsakymo pasirinkimai sudaro 47 proc. visų pasirinkimų. O tarp mažai skaitančių respondentų populiariausias knygų pasirinkimo užduotims būdas buvo „pagal bibliotekininkų(-ių) sudarytus sąrašus“, šio atsakymo pasirinkimai sudaro 45 proc. visų pasirinkimų. Taigi, nors ankstesniame klausime, kaip pasirenkamos knygos skaitymui, bibliotekininkų rekomendacijos buvo tik 6-as mažai skaitančiųjų pasirinkimas, „Vasara su knyga“ metu bibliotekininkų patarimai tapo pirmuoju pasirinkimu. Tuo tarpu daug skaitančiųjų kategorijoje šis atsakymas yra antroje vietoje, jo pasirinkimai sudaro 26 proc. Antras pagal populiarumą pasirinkimas mažai skaitančiųjų kategorijoje – „pagal kritikų(-ių) recenzijas internete/spaudoje“ (36 proc.).

Palyginus atsakymus į šį ir prieš tai buvusį klausimą apie knygų pasirinkimo būdus, galima teigti, jog „Vasara su knyga“ metu bibliotekininkų sudaromi rekomenduotini knygų sąrašai ir kritikų recenzijos gali būti veiksminga skaitymo kokybės tobulinimo priemonė, jeigu tuose sąrašuose yra meniniu ar edukaciniu požiūriu vertinga literatūra, dėl dviejų priežasčių: pirma, mažai skaitantys respondentai linkę naudotis profesionalų (bibliotekininkų ir literatūros kritikų) rekomendacijomis „Vasara su knyga“ metu, o antra, ši priemonė skatina juos išbandyti naujus knygų pasirinkimo būdus, atsisakant įprastų „draugų ir artimųjų rekomendacijų“, tad yra tikimybė, kad ir pasibaigus skaitymo skatinimo priemonei jie šiais būdais naudosis.

Apklausa taip pat buvo siekiama išsiaiškinti „Vasara su knyga“ užduočių tinkamumą skaitymo skatinimui. Tuo tikslu klausimyne buvo matricos tipo klausimas, siūlantis įvertinti užduotis visiškai sutinkant/ sutinkant /nei sutinkant nei nesutinkant/nesutinkant /visiškai nesutinkant su tam tikrais teiginiais. Teiginiai, jog „užduotys buvo įdomios“ „užduotys skatino skaityti“, „užduotys

paskatino susidomėti naujomis knygomis/naujais rašytojais“ sulaukė didžiausio „visiškai sutinku“ pasirinkimų skaičiaus. Taigi didžioji dalis dalyvavusių akcijoje respondentų užduotis vertino palankiai. Vis dėlto, į anketos pradžioje pateiktą klausimą, „kodėl nedalyvavote skaitymo skatinimo akcijoje „Vasara su knyga“, 8 proc. visų nedalyvavusių respondentų atsakė, jog jų nesudomino užduotys, ir tai buvo trečias pagal populiarumą atsakymas.

Siekiant išsiaiškinti priemonės „Vasara su knyga“ poveikį respondentų skaitymo įpročiams buvo klausama, ar šios priemonės metu jie perskaitė daugiau knygų, negu įprastai, ir ar pasibaigus „Vasarai su knyga“ jie skaitys daugiau knygų negu įprastai. Teigiamai į pirmą klausimą atsakė 43 proc. respondentų, o teigiamai į antrą klausimą atsakė 15 proc. respondentų. Kad pasibaigus priemonei skaitys mažiau teigė 1 proc. visų respondentų, 65 proc. teigė skaitysią tiek pat. Mažai skaitančiųjų respondentų kategorijoje, teigiamai į šį klausimą atsakė 33 proc., o daug skaitančiųjų – 14 proc. Taigi galima manyti, kad „Vasara su knyga“ iš esmės nekeičia respondentų įpročių ar bent jau nesuformuoja tvirto ketinimo skaityti daugiau.

6 Pav. Daug ir mažai skaitančių respondentų ketinimai skaityti „Vasarai su knyga“ pasibaigus

Šaltinis: sudaryta autorių.

Apibendrinant „Vasara su knyga“ dalyvių apklausą, galima teigti, kad ši priemonė yra populiareesnė tarp jau skaitančių žmonių, negu neskaitančių. Daugumos apklausoje dalyvavusių respondentų demografinis profilis sutampa su skaitančiųjų demografiniu profiliu, randamu „Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis“ tyrimuose: tai moterys (96 proc.), dirbančios (75 proc.), turinčios aukštąjį išsilavinimą (72 proc.), 31 - 64 metų amžiaus (69 proc.), lietuvės (96 proc.). Tarp apklausos respondentų labai mažai vyrų (4 proc.), tautinių mažumų atstovų (4 proc.), žmonių su negalia (5 proc.), moksleivių (8 proc.), nors būtent šios socialinės grupės laikomos „mažai skaitančiomis“ ir tradiciškai yra skaitymo skatinimo priemonių tikslinė auditorija. Taip pat, nors mažai skaitantys respondentai iš esmės teigiamai vertina „Vasaros su knyga“ užduotis ir jos metu perskaito knygų daugiau, negu įprastai, priemonei pasibaigus šio skaitymo įpročio neišlaiko.

Kokybiniai rezultatai

„Vasarai su knyga“ nei Kultūros ministerijos, nei darbinuose dokumentuose nekeliamas uždavinys skatinti skaityti meniškai vertingą literatūrą, ar tobulinti dalyvių skaitymo gebėjimus. Tačiau atsižvelgiant į Lietuvos SSP pateikiamą skaitymo skatinimo apibrėžimą – „kompleksinė priemonių ir veiksmų visuma, kurios įgyvendinimas įtraukia į skaitymo procesą neskaitančiuosius, paskatina daugiau skaityti jau skaitančius ir kurios padeda įvairesnei ir didesnės meninės vertės literatūrai tapti prieinamesne visų amžiaus grupių, socialinių statusų ir tautinės priklausomybės piliečiams“ (LR Kultūros ministerija 2018), kokybiškos literatūros skaitymo skatinimas galėtų būti jos dalis, tad tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokias knygas kokybės prasme rinkosi jos dalyviai. „Menišškai vertinga“ ar „kokybiška“ literatūra šioje analizėje buvo laikomos įvairiomis

premiomis apdovanotų rašytojų knygos – Nobelio premiją gavusių autorių knygos (117 rašytojų) bei Lietuvos literatūrinių premijų laureatų knygos (304 rašytojai)⁴, taip pat „Metų knygos“ rinkimams nominuotos ir apdovanotos knygos (255 pavadinimai)⁵. Sudarytieji sąrašai buvo lyginami su „Vasaros su knyga“ metu skaitytojų užregistruotų knygų sąrašu interneto platformos Text Compare <https://text-compare.com/> pagalba bei programos Excel pagalba, siekiant išsiaiškinti kokią dalį „Vasaros su knyga“ metu skaitytų knygų sudaro vertinga literatūra ir kiek kartų tos knygos buvo registruotos kaip perskaitytos kiekvienoje užduotyje. Buvo analizuojami 4 užduočių sąrašai, darant prielaidą, kad trečioje užduotyje – perskaityk literatūrines premijas apdovanotą knygą – bus registruojama tik meniškai vertinga literatūra. Lyginamoji sąrašų analizė rodo, kad vertingos literatūros sąraše esančios knygos buvo registruotos 7453 kartus ir sudarė apie 8 proc. bendrai visose keturiuose užduotyse registruotų knygų, o daugiausiai šių knygų buvo penktos užduoties sąraše (26 proc.).

1 lentelė. „Vasara su knyga“ užduočių sąrašuose registruota meniškai vertinga literatūra

UŽDUOTIS	METŲ KNYGOS SĄRAŠO NOMINANTAI	LIETUVOS LITERATŪRINIŲ PREMIJŲ LAUREATAI	NOBELIO LITERATŪROS PREMIJOS LAUREATAI
1 – detektyvinė knyga	71 knygos pavadinimas 188 kartus užregistruotas 1 proc. visų užduotyje registruotų knygų	102 autorių knygos 396 kartus užregistruotos 3 proc. visų užduotyje registruotų knygų	10 autorių knygos 108 kartus užregistruotos < 1 proc. užduotyje registruotų knygų
2 – knyga, kurios pavadinime bent 4 žodžiai	78 knygų pavadinimai 252 kartus užregistruoti 2 proc. visų užduotyje registruotų knygų	129 autorių knygos 991 kartus užregistruotos 7 proc. visų užduotyje registruotų knygų	5 autorių knygos 12 kartų užregistruotos < 1 proc. užduotyje registruotų knygų
4 – praėjusiame tūkstantmetyje išleista knyga	Duomenys nerinkti dėl parsielenkiančių laikotarpių	131 autorių knygos 1860 kartus užregistruotos 13 proc. visų užduotyje registruotų knygų	28 autorių knygos 275 kartus užregistruotos 2 proc. užduotyje registruotų knygų
5 – linksma knyga	123 knygų pavadinimai 327 kartus užregistruoti >2 proc. visų užduotyje registruotų knygų	177 autorių knygos 3016 kartus užregistruotos 23 proc. visų užduotyje registruotų knygų	12 autorių knygos 28 kartus užregistruotos < 1 proc. užduotyje registruotų knygų

Šaltinis: sudaryta autorių.

„Vasaros su knyga“ metu skaitytų knygų analizė taip pat buvo papildyta kokybine pirmojo viso sąrašo knygų šimtuko analize. Pirmas šimtas knygų pavadinimų buvo registruotas 4833 kartus. Analizuojant šie pavadinimai buvo suskirstyti į penkias kategorijas: vaikams ir paaugliams skirtos knygos, klasika, kriminalai ir trileriai, dramos, informacinės knygos. Didžiausią pirmojo knygų šimtuko dalį (38 pozicijas) užima vaikams ir paaugliams skirtos knygos, kurios buvo registruotos 1984 kartus. Populiariausia autorė šioje kategorijoje yra Astrid Lindgren (12 knygų), kurios knyga „Pepė Ilgakojinė“ yra pati populiariausia „Vasaros su knyga“ knyga, registruota 192 kartus. Antroje šimtuko vietoje yra knygų kategorija, kurią galima pavadinti dramatiškomis gyvenimo istorijomis, kurios užima 24 pozicijas, registruotas 1020 kartų, tarp kurių daugiausia (6) yra autorės Herbjørg Wassmo knygų. Jos knyga „Stiklinė pieno“ yra populiariausia šioje kategorijoje, registruota 107 kartus. Trečioje vietoje yra klasikos knygų kategorija, kuri užima 20 pozicijų, registruotų 963 kartus.

⁴ Metų knygos rinkimų sąraše, sudarytame nuo 2005 m., kada šie rinkimai prasidėjo, yra 255 knygos (nominuotos ir apdovanotos). Nobelio literatūros premijos laureatų sąraše yra 117 rašytojų, gavusių šią premiją nuo 1901 m., kada ji buvo įsteigta. Lietuvos literatūros premijų laureatų sąraše yra 304 rašytojai. Sudarant šį sąrašą buvo remiamasi 22 Lietuvoje teikiamų premijų svetainėmis: Jono Aiščio, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Antano Baranausko, Kazimiero Barėno, Bernardo Brazdžionio, Liudo Dovydeno, Zigmo Gėlės, Jurgos Ivanauskaitės, Jotvingių, Jurgio Kunčino, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Lietuvos rašytojų sąjungos, Antano Miškinio, Dionizo Poškos, Stanislovo Rapalio, Ievos Simonaitytės, Pauliaus Širvio, Vaikų ir jaunimo literatūros, Varpų, Vieno lito, Žemaitės, Maironio literatūrinių premijų svetainės.

⁵ Toks meniškai vertingos literatūros identifikavimo būdas turi trūkumų – istoriškai žiūrint, teigiami kritikų ir skaitytojų vertinimai ne visada yra knygos meninės vertės įrodymas, tačiau jis pasirinktas kaip tinkamiausias iš galimų atsižvelgiant į tiriamo knygų sąrašo apimtį – iš viso „Vasaros su knyga“ svetainėje buvo registruota apie 87 tūkst. knygų, tad atlikti visų jų turinio kokybinę analizę nėra galimybių.

Joje populiariausia knyga yra Salomėjos Nėries „Eglė žalčių karalienė“, registruota 108 kartus. Dvylika pozicijų šimtuose užima kriminalų ir trilerių kategorija, kurios knygos registruotos 546 kartus ir kurioje populiariausios yra Jo Nesbø knygos (7). Jo knyga „Peilis“ yra populiariausia šioje kategorijoje, registruota 86 kartus. Likusias šešias šimtuko pozicijas užima informacinės knygos apie keliones, Lietuvą, gamtą.

Apibendrinant registruotų knygų analizę galima teigti, kad skaitymo skatinimo priemonės „Vasara su knyga“ metu perskaitytų knygų pirmajame šimtuose nėra nė vienos istorinės knygos, politinės, meninės ar socialinės publicistikos. Taip pat bendrame priemonės metu skaitytų knygų sąrašė nėra daug ir meniškai vertingos literatūros, nes netgi darant prielaidą, kad neanalizuotas trečiosios užduoties sąrašas 100 proc. yra kokybiškos literatūros sąrašas, meniškai vertingų knygų dalis visame priemonės knygų sąrašė sudaro apie 30 proc. Nors šiai priemonei nebuvo keliami kokybiniai tikslai, atsižvelgiant į tai, kad skaitymo skatinimas Lietuvos ministerijos patvirtintoje programoje apibrėžiamas kaip priemonių ir veiksmų visuma, kurios „įtraukia į skaitymo procesą neskaitančiuosius, paskatina daugiau skaityti jau skaitančius ir kurios padeda įvairesnei ir didesnės meninės vertės literatūrai tapti prieinamesne visų amžiaus grupių, socialinių statusų ir tautinės priklausomybės piliečiams“ (LR Kultūros ministerija, 2018), galima teigti, kad „Vasara su knyga“ taip apibrėžtą skaitymą skatina ne itin efektyviai.

Išvados

Skaitymo skatinimas tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje, pastaraisiais dešimtmečiais tapo ypač svarbia švietimo ir kultūros politikos užduotimi, kurios sprendimui kuriamos įvairios programos, atliekamas jų rezultatų bei poveikio vertinimas. Pagrindinė šio vertinimo problema – „minkštųjų“ skaitymo skatinimo tikslų, t. y. skaitymo kokybės pokyčio, operacionalizavimas ir tyrimas. Moksleivių tikslinės grupės atveju, ši problema dažniausiai sprendžiama susiejant kokybinį skaitymo skatinimo poveikį su PISA ir PIRLS tyrimų rezultatais, tačiau skaitymo skatinimo poveikio suaugusiųjų auditorijai tyrimai tebelieka aktualia vertinimo problema.

Vienas iš galimų šios problemos sprendimo būdų yra kokybinių SSP tikslų apibrėžimas kaip meniniu ar edukaciniu požiūriu vertingų knygų skaitymo pokytis, kurį galėtų rodyti tokių knygų dalies didėjimas ar mažėjimas bendrame imamų iš bibliotekos knygų skaičiuje SSP metu. Tam reikėtų nustatyti kokybiškos literatūros identifikavimo kriterijų, pvz. apdovanojimą literatūrinėmis premijomis, ir sukurti įrankį, skaičiuojantį tokias knygas bendrame SSP metu imamų knygų skaičiuje.

Lietuvos 2019 – 2024 m. skaitymo skatinimo programoje pateikta skaitymo situacijos analizė pabrėžia tiek skaitančių žmonių skaičiaus, tiek skaitymo kokybės mažėjimą. Programos tikslas yra edukacinis (didinti įvairaus amžiaus skaitytojų skaičių kuriant kūrybingų, kritiškai mąstančių, pilietiškai atsakingų, išsilavinusių, atvirų pasauliui, pamatines vertybes gerbiančių piliečių visuomenę), tad jo pasiekimui yra svarbūs ne tik kiekybiniai, bet ir kokybiniai skaitymo pokyčiai.

Projektas „Vasara su knyga“ yra Lietuvos SSP 1-ojo uždavinio (kurti, modernizuoti, palaikyti skaitymą skatinančią aplinką ir užtikrinti jos prieinamumą) įgyvendinimo priemonė, skirta „neskaitantiems ir (ar) mažai skaitantiems visuomenės nariams“. Vertinant šią priemonę tinkamumo kriterijumi nusakančiu priemonės ir tų problemų, kurioms spręsti jinau inicijuota, santykį, buvo atlikta jos dokumentų analizė, kuri leidžia teigti, kad priemonė yra nukreipta į skaitančių žmonių skaičiaus didinimą, nekeliant su skaitymo kokybe susijusių uždavinių, nors tokie uždaviniai galėtų būti integrali šios priemonės dalis. Šią išvadą taip pat patvirtina priemonės metu užregistruotų knygų pavadinimų ir autorių analizė, kuri parodė, kad perskaitytų knygų sąrašo pirmajame šimtuose nėra nė vienos istorinės knygos, politinės, meninės ar socialinės publicistikos, o bendrame visų registruotų knygų sąrašė meniškai vertinga literatūra, apibrėžta kaip literatūrinėmis premijomis apdovanotos knygos, sudaro apie 30 proc.

Įvertinti priemonę „Vasara su knyga“ remiantis efektyvumo kriterijumi, kuris nusako priemonei iškeltų tikslų ir pasiektų rezultatų atitikimą, nėra galima dėl neaiškiai apibrėžtų priemonės tikslų. Ministerijos programoje „Vasara su knyga“ pristatoma kaip priemonė neskaitantiems ir mažai skaitantiems, tačiau nėra pateiktas šių tikslinių auditorijų apibrėžimas ir siekiamas pritraukti žmonių skaičius. Kita vertus, nors „Vasaros su knyga“ populiarumas auga ir kiekvienais metais jį pritraukia

didesnį dalyvių skaičių, 2021 m. vasarą atlikta jų apklausa rodo, kad priemonė populiarnė tarp daug skaitančių žmonių, apibrėžiant juos pagal Lietuvoje perskaitomų knygų vidurkį, negu tarp mažai ar visai neskaitančių.

Vertinant priemonę „Vasara su knyga“ tvarumo kriterijumi, kuris rodo jos produktų ir rezultatų tęstinumą laike pasibaigus ministerijos skirtam finansavimui, galima teigti, kad priemonė turi nuolatinę auditoriją, kuri joje dalyvauja ne pirmą kartą. Pagrindinis priemonės materialus produktas yra „Vasara su knyga“ svetainė, kurioje priemonės dalyviai registruoja skaitytas knygas. Svetainės palaikymas santykinai nėra brangus, tad pasibaigus ministerijos finansavimui „Vasara su knyga“ galėtų vykti toliau, jeigu svetainės administravimą perimtų bibliotekos ar rėmėjai (pvz. leidyklos).

„Vasara su knyga“ svetainė taip pat galėtų tapti priemonės ilgalaikio poveikio monitoringo įrankiu, kiekvienais metais surenkančiu demografinius dalyvių duomenis bei informaciją apie jų skaitomas knygas. Svetainė galėtų būti papildyta kokybiškos literatūros, perskaitomos priemonės metu, identifikavimo ir skaičiavimo įrankiu, kuris leistų stebėti skaitymo kokybės pokyčius.

Pastabos

Straipsnyje pristatomas tyrimas atliktas 2021 m. mokslinės vasaros praktikos metu, kuri buvo finansuota pagal Lietuvos mokslo tarybos priemonę 09.3.3-LMT-K-712 *Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą*.

Literatūra

- Belfiore, E. (2002). Art as a means of alleviating social exclusion: does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK. *International Journal of Cultural Policy*, 8 (1), 91-106.
- Belfiore, E. (2006). The social impacts of the arts – myth or reality? In: Mirza, M., ed. (2006). *Culture vultures: is UK arts policy damaging the arts?* London: Policy Exchange Limited.
- Belfiore, E. (2015). 'Impact', 'value' and 'bad economics': making sense of the problem of value in the arts and humanities. *Arts & Humanities in Higher Education*, 14(1), 95-110.
- Belfiore, E. & Bennett, O. (2010). Beyond the “toolkit approach”: arts impact evaluation research and the realities of cultural policy-making. *Journal for Cultural Research*, 14(2), 121-142. DOI: 10.1080/14797580903481280
- Bérubé, M. (2003). The utility of the arts and humanities. *Arts and Humanities in Higher Education*, 2(1), 23–40. <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/1474022203002001003>
- Bonet, L. Negrier, E. (2018). The participative turn in cultural policy: paradigms, models, contexts. *Poetics*, 66, 64-73. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2018.02.006>
- Caust, J. (2003). Putting the “art” back into arts policy making: how arts policy has been “captured” by the economists and the marketers. *International Journal of Cultural Policy*, 9(1), 51–63.
- da Costa, A. F., Pegado, A., Avila, P., Coelho A. R. (2013). Mixed-methods evaluation in complex programmes: The national reading plan in Portugal. *Evaluation and Program Planning*, 39, 1-9.
- Dodd, J., Jones, C., Herman, C. (2004). *Books connect project. Evaluation report*. <https://visitors.org.uk/books-connect-project-evaluation/>
- EACEA. (2011). *Teaching reading in Europe: contexts, policies and practices*. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, <https://eric.ed.gov/?id=ED541704>
- Ehgartner, R., Gangl, V., Garbe, CH., Lafontaine, D., Shiel, G., Valtin, R. (2016). *Literacy in Austria. Country report*. Elinet, https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/203377/1/Austria_Long_Report1.pdf
- European Commission. (2006). *Indicative guidelines on evaluation methods: monitoring and evaluation indicators*. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/cocof/2006/cocof_06_0010_00_en.pdf
- European Commission. (2013). *Guidance document on monitoring and evaluation*. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2014/working/wd_2014_en.pdf
- EVALSED. (2013). *The resource for the evaluation of socio-economic development*. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/guide/guide_evalsed.pdf
- Evrard, Y. (1997). Democratising culture or cultural democracy? *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 27(3), 167-175. <https://doi.org/10.1080/10632929709596961>
- Galloway, S. (2009). Theory-based evaluation and the social impact of the arts, *Cultural Trends*, 18(2), 125–148.
- Garbe, Ch., Lafontaine, D., Shiel, G., Sulkunen, S. Valtin, R. (2016). *Literacy in Finland. Country Report*. Elinet, https://www.youtube.com/watch?v=TnkwCrR_OKI
- Gray, Clive. (2007). Commodification and instrumentality in cultural policy, *International Journal of Cultural Policy*, 13(2), 203-215, DOI: 10.1080/10286630701342899

19. Greenwood, H., Davies, E. (2004). Designing tools to fill the void: a case study in developing evaluation for reading promotion projects. *Performance Measurement and Metrics*, 5(3), 106-111
20. Langendonk, A. Broekhof, K. (2017). The art of reading: the national dutch reading promotion program, *Public Library Quarterly*, 36(4), 293-317, <https://doi.org/10.1080/01616846.2017.1354351>
21. LKT. (2020). *Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis*. <https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2021/05/GYVENTOJU-DALYVAVIMAS-KULTUROJE-IR-PASITENKINIMAS-KULTUROS-PASLAUGOMIS-2020.pdf>
22. LR Kultūros ministerija. (2014). *Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis*. <https://www.kulturostyrimai.lt/metai/2014/gyventoju-dalyvavimas-kulturoje-ir-pasitenkinimas-kulturos-paslaugomis-2014/>
23. LR Kultūros ministerija. (2017). *Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis*. <http://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2017/08/2017-Gyventoju-dalyvavimo-kulturoje-tyrimo-ataskaita.pdf>
24. LR Kultūros ministerija. (2018). Įsakymas dėl skaitymo skatinimo 2019–2024 metų programos ir skaitymo skatinimo programos 2019–2021 metų veiksmų plano patvirtinimo. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c6b27c80d1d711e8a82fc67610e51066?jfwid=14kagyvz2t>
25. LR vyriausybė. (2006). Nutarimas dėl skaitymo skatinimo programos patvirtinimo. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.287765?jfwid=i3h7wmd3s>
26. Matarasso, F. (1997). *Use or ornament? The social impact of participation in the arts*. Stroud: Comedia.
27. Merli, P. (2002). Evaluating the social impact of participation in arts activities: a critical review of Francois Matarasso's use of ornament? *International Journal of Cultural Policy*, 8 (1), 107-118. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10286630290032477?needAccess=true>
28. Medwell, J., Wray, D. (2011). The Booktime experience: evaluating a national reading promotion scheme. *Journal of Reading, Writing and Literacy*, 5 (3), 53-95.
29. Mulcahy, K. V. (2006). Cultural policy: definitions and theoretical approaches. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*. 35(4), 319-330, <https://doi.org/10.3200/JAML.35.4.319-330>
30. Sprinter tyrimai. (2011). Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos 2006–2011 m. organizuotos Skaitymo skatinimo programos vertinimo tyrimas
31. Selwood, S. (2002). Measuring culture. *Spiked online*. <https://www.spiked-online.com/2002/12/30/measuring-culture/>
32. OECD. (2009). *Impact Evaluations and Development*. <https://www.oecd.org/development/evaluation/dcdndep/47466906.pdf>
33. OECD. (2010). Glossary of key terms in evaluation and results based management. <https://www.oecd.org/dac/evaluation/2754804.pdf>
34. OECD. (2021). *21st-Century readers: Developing literacy skills in a digital world, PISA*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/a83d84cb-en>
35. Williams, D. (1996). *Creating social capital*. Adelaide: Community Arts Network of South Australia
36. Vanobbergen B., Daems M., Van Tilburg, S. (2009). Bookbabies, their parents and the library: an evaluation of a Flemish reading programme in families with young children. *Educational Review*, 61(3), 277-287, <https://doi.org/10.1080/00131910903045922>

Laura Lukoševičiūtė, Audronė Rimkutė

Outcomes and impact evaluation of reading promotion programmes

Summary

In recent decades, national reading promotion programmes in many developed countries have become a particularly relevant task of education and culture policy, the solution of which is expected to contribute to social cohesion and the development of population's information literacy and critical thinking. As the popularity of these programs grows, so does research on their outcomes and impact, which aims both to develop an appropriate methodology for evaluating these programs and to obtain data to improve their measures. In Lithuania, reading promotion programmes have been organised since 2006, but systematic evaluation of their results and impact is not carried out. Thus, there is no data on whether these programs achieve their goal or what their results and impact are. The purpose of this article is to discuss the peculiarities of the evaluation of reading promotion programs, to present the conceptual model of their evaluation and to discuss the results of the research of the reading

promotion project “Summer with a Book”. “Summer with a book” is the most popular project of reading promotion in Lithuania that attracts the largest number of participants and can have a significant impact on the popularity of reading in general. During the research, a qualitative analysis of the documents of the project, a quantitative and qualitative analysis of the books read during the project, and a quantitative survey of the participants were carried out. Documents were analysed in order to evaluate the relevance of the project, defining the relevance as links between the defined objectives and the existing reading problems to be solved by the project. The analysis showed that the description of the reading situation in Lithuania presented in the reading promotion programme emphasises the decrease in both the number of readers and the quality of reading. “Summer with a book”, however, is aimed only at increasing the number of people reading, without raising objectives related to the quality of reading. This conclusion is also confirmed by the quantitative and qualitative analysis of the titles of the books read and registered during the project. The survey of “Summer with a book” participants was conducted in order to evaluate the effectiveness of this measure defining effectiveness as a comparison of actual and planned outputs, results, and impacts. The “Summer with a book” is presented in the Ministry’s programme as a project designated for non-reading and low-reading members of society. However, the survey showed that the project is more popular among people who read a lot than among those who read little or not at all.

Laura Lukoševičiūtė, magistrantė, Vilniaus universitetas, Kauno fakultetas, Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos institutas, Kaunas, Lietuva.

El. paštas: laura.lukoseviciute@knf.stud.vu.lt

Audronė Rimkutė, docentė, Vilniaus universitetas, Kauno fakultetas, Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos institutas, Kaunas, Lietuva.

El. paštas: audrone.rimkute@knf.vu.lt

Laura Lukoševičiūtė, MSc. student, Vilnius University, Kaunas Faculty, Institute of Social Sciences and Applied Informatics, Kaunas, Lithuania.

El. paštas: laura.lukoseviciute@knf.stud.vu.lt

Audronė Rimkutė, associated professor, Vilnius University, Kaunas Faculty, Institute of Social Sciences and Applied Informatics, Kaunas, Lithuania.

El. paštas: audrone.rimkute@knf.vu.lt

This article is an Open Access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).